

ZESZYTY NAUKOWE

4

Kultura – Edukacja – Wychowanie
(zmiany dostrzegane i odczuwane)

WYDAWNICTWO
PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ
GORZÓW WIELKOPOLSKI 2009

Maria Porzucek
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań

Warunki kształcenia uczniów zdolnych*

The conditions of educating highly gifted students

Streszczenie: Tematyka artykułu skupia się na uczniu zdolnym i wybranych zagadnieniach edukacji uczniów zdolnych. Praca dotyczy warunków kształcenia uczniów zdolnych, a więc metod pracy stosowanych w szkole, form pracy i sposobów pracy. Autorka – na podstawie badań – proponuje wnioski i podsumowanie dla praktyki szkolnej. W zakresie edukacji uczniów zdolnych istnieje potrzeba projektu opieki nad uzdolnionymi uczniami z akcentem na ich wspomaganie psychologiczne. Konieczna jest stymulacja rozwoju uczniów poprzez kształcenie i wspomaganie zdolności intelektualnych.

Słowa kluczowe: uczeń zdolny, zdolności, edukacja.

Summary: The object of this article focuses on a gifted pupil's functioning at school and outside and on selected issues of education of the talented schoolchildren. The work concerns the conditions of educating highly gifted students, that is teaching methods used at school, and forms and ways of working. On the basis of research the Author draw some conclusions for school practice. As far educating is concerned, there is a need for a project of care of the talented schoolchildren, stressing the psychological support they should be given. Also, a stimulation of the development of these students is recommended by means of further training and supporting intellectual abilities.

Key words: gifted pupil, abilities, education.

Współczesna rzeczywistość edukacyjna pokazuje, że w kwestii podejścia do warunków kształcenia osób odznaczających się szczególnymi zdolnościami intelektualnymi wciąż panuje stereotypowe myślenie o braku potrzeby otaczania ich specjalną uwagą i troską. Ponadto, zgodnie z przyjętą w organizacji szkolnictwa wielu krajów zasadą egalitaryzmu, nie należy wyróżniać jednostek zdolnych tworzeniem dla nich specjalnych warunków kształcenia.

Znajomość specyfiki rozwoju i działania jednostek zdolnych nakazuje stosować wobec nich odrębne rozwiązania organizacyjne. Osoby zdolne, obok wyjątkowych możliwości umysłowych, mają specjalne potrzeby, wymagające rozpoznania i honorowania ich w toku wychowania i kształcenia, bez zaspokojenia których nie rozwijają się one prawidłowo, dlatego „tworzenie warunków sprzyjających rozbudzaniu dążeń i aspiracji intelektualnych uczniów,

którzy mają wysokie możliwości rozwoju, jest obowiązkiem zarówno władz oświatowych, jak i poszczególnych placówek, i każdego nauczyciela”¹.

By uwzględnić specjalne potrzeby edukacyjne uzdolnionych, należy wyjść od procesu diagnozy uczniów pod kątem nabytych zdolności. W warunkach szkolnych podstawę identyfikacji osób zdolnych stanowią dane pochodzące z obserwacji nauczyciela, osiągnięcia szkolne, wyniki i oceny z egzaminów czy konkursów oraz inne, pozaszkolne osiągnięcia ucznia. Pomiar psychologiczne stosowane są pomocniczo. Obok testów, wykorzystywane jest w tym celu podejście nieformalne.

Proces identyfikacji ucznia zostaje znacznie ułatwiony, kiedy zdolności są przez niego demonstrowane. Z drugiej strony, uzasadniona wydaje się niechęć jednostek zdolnych do ujawniania swojego potencjału intelektualnego. Wychodzą one z założenia, że jeśli nie odsonią własnych zdolności i nie będą wyróżniać się na tle grupy, unikną odrzucenia ze strony koleżanek i kolegów z klasy. Doświadczenia A. Sękowskiego, zdobyte podczas pracy z młodzieżą zdolną, potwierdzają, iż uczniowie zdolni często ukrywają własne możliwości przed rówieśnikami, by zapewnić sobie ich akceptację². Obawa przed niechęcią rówieśników czy wygórowanymi oczekiwaniami osób dorosłych, kierowanymi w stronę ucznia zdolnego, wyjaśnia przyczynę ukrywania – a w konsekwencji niewykorzystywania – własnych możliwości umysłowych w warunkach szkolnych, zatem już fakt określenia dziecka mianem zdolnego okazać się może zabiegiem niekorzystnym dla samego adresata³.

W praktyce diagnostycznej spotyka się różne kryteria rozpoznawania zdolności. Kryterium psychologiczne opiera się na badaniu poziomu inteligencji, zdolności specjalnych oraz cech charakteru i osobowości podmiotu, natomiast kryterium psychopedagogiczne odwołuje się do osiągnięć ucznia. Przeciętny nauczyciel, bez kompetencji do przeprowadzania standaryzowanych testów, umożliwiających wyróżnienie jednostek wybitnych, w diagnozie ogranicza się często do obserwacji, analizy wyników nauczania oraz własnego doświadczenia czy intuicji, stąd ucznia zdolnego może kojarzyć: „z uczniem, który otrzymuje bardzo dobre wyniki w nauce; z uczniem uzyskującym bardzo dobre wyniki z jednego przedmiotu; z uczniem przygotowanym do każdej lekcji czy z uczniem będącym w każdej chwili gotowym do odpowiedzi”⁴.

Istnieją trudności w rozpoznawaniu uczniów zdolnych i nie ma jednej uniwersalnej metody ich wyłaniania. Wśród metod umożliwiających rozpoznawanie tych jednostek powszechne są: nominacja przyznana przez nauczycieli, wyniki sprawdzianów wiadomości, badanie ilorazu inteligencji,

¹ S. Świdarska, *Praca z uczniem uzdolnionym*, Wydawnictwo Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Szczecin 1989, s. 5.

² A. Sękowski, *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001, s. 81.

³ S. Rimm, *Underachievement syndrome: Causes and cures*, Apple Publishing Watertown 1986, Company, s. 84.

⁴ W. Panek, *Zachowanie się szczególnie zdolnych uczniów w sytuacjach szkolnych*, Wydawnictwo Sekcji Wydawniczej Filii Uniwersytetu Warmińskiego, Białystok 1977, s. 78.

zwycięstwo w konkursach, nominacja przyznana przez eksperta z danej dziedziny, nominacja przyznana przez rodziców oraz nominacja przyznana przez grupę rówieśników⁵ – z zaznaczeniem, iż żadna z nich nie powinna być stosowana oddzielnie. Trafność diagnozy może zagwarantować uwzględnienie większej liczby procedur, choćby z tego względu, iż w czasie jej przeprowadzania pojawiają się niekiedy różnego typu czynniki zakłócające. A. Sękowski podkreśla wiarygodność opinii opiekunów na temat zdolności dziecka, podkreślając iż „nauczyciele i rodzice dosyć trafnie oceniają możliwości dziecka. Rodzice bardziej na podstawie codziennej obserwacji, nauczyciel na podstawie osiągnięć podmiotu do grupy wyróżniających się pod względem zdolności intelektualnych są wyniki olimpiad i konkursów. Co czwarty badany nauczyciel w rozpoznawaniu jednostek zdolnych posiłkuje się opiniami ich rówieśników na temat zdolności uczniów. Uwzględnianie w wyłanianiu jednostek zdolnych jedynie ocen szkolnych byłoby błędne. Dobrze zatem, iż pedagodzy podczas identyfikacji uczniów zdolnych odwołują się również do innych metod, w tym do pozaszkolnych osiągnięć młodzieży.

Rzeczywistość edukacyjna wskazuje, iż wiedza nauczycieli oraz szkolna dokumentacja odnośnie indywidualnych uzdolnień uczniów są znikome⁶. Warto, by pracownicy placówek edukacyjnych stosowali procedury służące właściwemu rozpoznaniu indywidualnych możliwości każdego ucznia, a następnie zapewнили swobodny przepływ informacji o nich między nauczycielami i rodzicami. Z identyfikacją uczniów zdolnych powinien wiązać się szereg określonych działań motywujących. Zadanie wychowawców nie ma ograniczać się zatem wyłącznie do poszukiwania uczniów zdolnych. W kształtowaniu, rozwijaniu i stymulowaniu rozwoju zdolnych dzieci i młodzieży priorytetowe wydaje się rozeznanie w ich możliwościach oraz odpowiednie korzystanie z tej wiedzy w procesie dydaktycznym.

W polskim systemie oświaty brak ujednoczonej koncepcji pracy z uczniami zdolnymi, a próby tworzenia rozwiązań w tym aspekcie edukacji mają jedynie zasięg lokalny. Praktyka szkolna pokazuje, iż uczniów wyróżniających się pod względem zdolności umysłowych kształci się według programów dla uczniów o przeciętnych możliwościach intelektualnych.

Jednocześnie reforma systemu szkolnictwa z 1999 roku jednym z zadań nowego ustroju szkolnego czyni wskazanie dróg zaspokojenia potrzeb edukacyjnych uczniów szczególnie zdolnych, między innymi poprzez stosowanie niejednorodnych form organizacji pracy, w celu uchronienia przed zmarnowaniem talentów uzdolnionych jednostek⁷.

Uzasadnienie dla kształcenia jednostek zdolnych znaleźć można w dynamicznych teoriach zdolności, według których rozwój zdolności

⁵ F. Painter, *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993, s. 49.

⁶ J. Niemiec, *Osiągnięcia uczniów szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Sekcji Wydawniczej Filii Uniwersytetu Warmińskiego, Białystok 1990.

⁷ Biblioteka reformy, *O uczniu zdolnym*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 1999, s. 3.

to kompleksowy proces wzajemnych oddziaływań potencjału genetycznego, wpływów środowiskowych oraz aktywności własnej jednostki. Z owymi teoriami zgodna pozostaje tradycyjna teoria kształcenia związana ze wspieraniem uzdolnień podmiotu w toku jego rozwoju. Postulat wszechstronnego rozwoju w odniesieniu do kształcenia osób zdolnych przyjmuje postać poważnego wyzwania.

Działania edukacyjne w szkole masowej nastawione są na ucznia przeciętnego i słabego. Zdaniem L. Bandury, „wymagania stawiane zdolnym są poniżej ich możliwości. Stawia to uczniów zdolnych w gorszej dla ich rozwoju intelektualnego sytuacji, nie rozwijają się oni tak, jak mogliby się rozwijać, gdyby stawiano im zadania na miarę ich zdolności”⁸. Nauczyciele dostosowują treści i tempo nauczania do osób średnich pod względem poziomu zdolności. Efekt tego działania jest taki, że uczniowieolni „pod wpływem nauczania nieodpowiadającego ich możliwościom obniżają swój poziom do średniego”⁹. Nauczanie powinno wyprzedzać osiągnięty poziom rozwoju, a praca z uczniem zdolnym podążać w kierunku pogłębiania i poszerzania wiedzy z tematów programowych, jak również pozaprogramowych.

Naczelne hasło edukacji zdolnych brzmi: szybciej, więcej, na wyższym poziomie, oryginalnie¹⁰. Zespół cech właściwych jednostkom zdolnym, takich jak ponadprzeciętny rozwój intelektu, szybkie zapamiętywanie, prawidłowe kojarzenie i rozumowanie, ciekawość świata, dociekliwość, szeroki zakres zainteresowań, uzasadnia powyższe założenie. W odpowiedzi na potrzeby edukacyjne osób zdolnych stwarza się im odrębne możliwości kształcenia. Do wykorzystywanych form pracy z uczniami zdolnymi należą wzbogacanie, akceleracja, grupowanie, nauka indywidualna, konsultacje oraz doradztwo. Wzbogacanie polega na przystosowaniu nauczania do możliwości intelektualnych uczniów. Zależnie od możliwości uczniów, może być ono pionowe, polegające na poszerzaniu wiedzy względem klasy lub poziome, proponujące zwiększenie liczby zadań dla uczniów zdolnych.

Zdaniem Mirosława Partyki, „uczniowieolni, bez względu na wiek, uczą się szybciej i łatwiej. Są bardziej plastyczni w uczeniu się, gdyż łatwiej przystosowują się do zmiennych warunków”¹¹. Potwierdzenie powyższego niech stanowi sformułowana przez I. Borzym, na podstawie badań własnych, hipoteza o „co najmniej dwuletnim przyspieszeniu możliwości uczenia się u dzieci i młodzieży o wyróżniającej się inteligencji”¹², stąd przyspieszenie tempa nauki szkolnej zdolnych wydaje się być czynnikiem sprzyjającym ich rozwojowi, przez co wskazanym. Jedną ze współczesnych postaci akceleracji jest szybsze opanowywanie materiału nauczania, które odbywa się w ramach

⁸ L. Bandura, *Uczniowieolni i kierowanie ich kształceniem*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1974, s. 5.

⁹ L. Wołoszynowa, *Dzieciom – Rodzicom – Nauczycielom. Studia i szkice psychologiczne z lat 1937-1992*, Dom Wydawniczy Strzelec, Kielce 2001, s. 398.

¹⁰ T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1986, s. 67.

¹¹ M. Partyka, *Zdolni, utalentowani, twórcy*, Wydawnictwo CMPPP MEN, Warszawa 1999, s. 56.

¹² I. Borzym, *Uczniowieolni*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 269.

indywidualnego programu lub toku nauczania, a możliwe jest dzięki takim rozwiązaniom, jak: *klasy „półroczne”* dla osób realizujących program kolejnej klasy w ciągu drugiego semestru tego samego roku szkolnego; *„wydłużony” rok szkolny*, obejmujący swym zasięgiem także czas przeznaczony na wakacje ucznia, w celu poznania materiału klasy następnej; *podwójna promocja*, polegająca na podwójnym promowaniu ucznia, który ma obowiązek samodzielnego uzupełnienia programu pominiętego szczebla nauczania oraz *uczenie się zgodnie z indywidualnym tempem* dostosowanym do potrzeb. Przyspieszenie całościowe, a więc szybsze uczenie się wszystkich treści szkolnych, jest zazwyczaj wysoko skorelowane ze zdolnościami ogólnymi. Na powodzenie przyspieszonej nauki wpływają także, obok ogólnych zdolności, silna motywacja do uczenia się, zainteresowania, aspiracje i osobowość¹³.

Edukacja przyspieszona wydaje się korzystnym rozwiązaniem dla jednostek wybitnie zdolnych. Jednakże podkreśla się, iż „uczniowie kształceni według indywidualnego toku nauczania mają zbyt mało kontaktów nieformalnych z rówieśnikami, ważnych dla rozwoju społecznego i emocjonalnego”¹⁴, co stanowi możliwość pojawienia się zjawiska alienacji.

Indywidualizacja kształcenia w warunkach systemu klasowo-lekcyjnego może przyjmować różną postać, zależną od formy organizacyjnej nauczania; może odbywać się podczas pracy zbiorowej, zespołowej i jednostkowej oraz przez różnicowanie zadań dodatkowych i przemyślane zadania domowe, realizowane przez ucznia poza lekcją. W literaturze przedmiotu spotyka się rozróżnienie form indywidualizacji na wewnętrzne i zewnętrzne. Pierwsze takie, jak praca zbiorowa, odnoszą się do indywidualizacji pracy dydaktyczno-wychowawczej w heterogenicznych pod względem uzdolnień zespołach oraz praca zespołowa sprowadzająca się do nauczania wielopoziomowego w grupach jednorodnych bądź zróżnicowanych. Formy zewnętrzne występują w postaci zajęć fakultatywnych oraz klas czy szkół specjalnych¹⁵.

Praca indywidualna wydaje się optymalną formą, pozwalającą precyzyjnie dobierać treści i dostosowywać tempo uczenia się do możliwości ucznia. Nauczyciel może pracować z uczniem indywidualnie stosownie do jego potencjału, poprzez wskazywanie mu odpowiedniej literatury, różnicowanie zadań klasowych i domowych, zarówno pod względem liczby, jak i stopnia trudności. Może on prowadzić rozmowy motywujące z uczniem, dyskutować o interesujących go zagadnieniach, doradzać, stawiać problemy do przemyślenia czy zachęcać do prowadzenia fragmentów lekcji, wdrażając ucznia do roli asystenta.

W polskim systemie szkolnym najczęściej podejmowane są takie kierunki działań praktycznych na rzecz uczniów zdolnych, jak: praca z nimi w ramach

¹³ T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów ...*, dz. cyt., s. 78-83.

¹⁴ A. Sękowski, *Osiągnięcia uczniów ...*, dz. cyt., s. 211.

¹⁵ G. Szumski, *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1995, s. 82.

przedmiotowych kół zainteresowań, pomoc w przygotowaniach do konkursów i olimpiad czy nauka w szkołach profilowanych lub szkołach z tak zwanymi przedmiotami fakultatywnymi¹⁶. Szkoła może stać się miejscem promocji talentów poprzez prezentowanie prac twórczych i osiągnięć uczniów w postaci wystaw, kronik, albumów oraz zamieszczanie informacji o ich dokonaniach na łamach klasowych i szkolnych gazetek lub stron internetowych szkoły. Ponadto, mogłoby dochodzić do spotkań z ciekawymi osobami, z ludźmi sukcesu, wraz z włączaniem uczniów w ich aranżowanie. W wielu placówkach wyrazem uwzględniania specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów jest wprowadzanie innowacji pedagogicznych czy to w postaci tworzenia projektów i programów autorskich wspomagających rozwój uczniów zdolnych, dostosowanych do ich indywidualnych potrzeb, czy uruchamiania kursów z tego zakresu tematycznego, podejmowanych przez wychowawców. W niektórych szkołach funkcjonują specjalne programy dla utalentowanych jednostek lub realizuje się rozszerzony program kształcenia z wybranych przedmiotów.

Jednym z elementów wpływających na jakość edukacji uczniów zdolnych są sposoby pracy nauczycieli. Opinie uzdolnionej młodzieży licealnej pokazują, iż najczęstszym objawem okazywanego im przez pedagogów zainteresowania jest sugerowanie uczniom odpowiedniej literatury (44 proc.) oraz zachęta do aktywnej pracy (51 proc.). Ze spostrzeżeń zdolnych maturzystów wynika, że ich nauczyciele stosują urozmaicone formy pracy podczas lekcji (39 proc.), przy jednoczesnym różnicowaniu przez niektórych z nich zadań klasowych i domowych dla uczniów zdolnych (16 proc.). Innym momentem darzenia zdolnych licealistów uwagą podczas zajęć jest organizowanie im okazji do wystąpień (18 proc.). Odmienną, wymienioną przez zdolną młodzież formą pracy nauczyciela ze zdolnymi, jest pomoc w przygotowaniach do konkursów i olimpiad przedmiotowych (13 proc.), wskazywanie kół zainteresowań i innych zajęć pozalekcyjnych (6 proc.) czy organizowanie wycieczek inspirujących do pracy twórczej (8 proc.). Tylko czterech uczniów przyznaje, że są zaangażowani w prowadzenie lekcji w roli asystenta. Zdaniem tylko pojedynczych zdolnych maturzystów nauczyciele organizują dla nich spotkania z ciekawymi ludźmi, indywidualny tok nauki, przeprowadzają indywidualne rozmowy czy uczą w oparciu o programy autorskie. Trzech licealistów wyznaje, że pedagog nie wyróżnia jego osoby w jakiś szczególny sposób i traktuje, jak pozostałych uczniów.

Z kolei badani nauczyciele wśród najczęściej stosowanych sposobów pracy z uczniem zdolnym wymieniają: pomoc w zakresie udziału w konkursach i olimpiadach (63 proc.), różnicowanie zadań klasowych i domowych (63 proc.), zachęcanie uczniów do dyskusji (50 proc.) i stwarzanie okazji do wystąpień ucznia na lekcji (44 proc.). Co czwarty z grupy badanych nauczycieli urozmaica formy pracy na lekcji. Niektórzy pedagodzy wskazują dodatkowe źródła wiedzy oraz zajęcia pozalekcyjne.

¹⁶ W. Panek, *Zachowanie się ...*, dz. cyt., s. 50.

Z badań przeprowadzonych w wybranych wielkopolskich liceach ogólnokształcących wynika, że w zakresie form organizacyjnych kształcenia nauczyciele często przygotowują lekcje w oparciu o mieszane formy pracy (50 proc.). Co piąty pedagog naucza zbiorowo, bez podziału podopiecznych na mniejsze zespoły. Stosunkowo rzadko licealiści pracują indywidualnie (6 proc.), w parach (12 proc.) czy grupach (12 proc.). Z drugiej strony, połowa badanych nauczycieli deklaruje, że często pracuje z uczniem indywidualnie, co wydaje się nie współgrać z przytoczonymi wyżej wynikami, a tym bardziej z wypowiedziami uczniów w większości (60 proc.) przyznającymi, że praca indywidualna pojawia się na zajęciach rzadko.

W innym miejscu ponad połowa uczniów (61 proc.) podaje, że pedagog podczas lekcji nigdy nie indywidualizuje podejścia do jednostek zdolnych, grupa licealistów (37 proc.) deklaruje, iż zdarza się to sporadycznie. Tylko dwóch uczniów uznaje, iż indywidualizowanie pracy pojawia się często w toku zajęć. Przytoczone wyniki badań własnych wskazują na nieodpowiednią organizację kształcenia jednostek zdolnych. Badani uczniowie, jak sami przyznają, najchętniej uczą się samotnie (92 proc.). Obraz pracy nauczyciela pokazuje, iż licealiści nie pracują w warunkach najbardziej dla siebie optymalnych, co z kolei prowadzić może do pogorszenia się ich efektywności.

Przechodząc dalej do metod nauczania, stosowanych przez nauczających w badanych liceach, okazuje się, iż w zdecydowanej przewadze nad innymi rodzajami metod znajdują się metody podające. Zgodnie z wypowiedziami badanych uczniów, ich nauczyciele stosują metody podające często (71 proc.) oraz czasami (29 proc.), natomiast opinie nauczycieli na temat częstości stosowania metod poszukujących i problemowych w badanych klasach maturalnych znacznie różnią się od opinii uczniów. Równo połowa pedagogów podaje, iż często wykorzystuje zarówno metodę poszukującą, jak i problemową podczas zajęć. Druga połowa przyznaje się do korzystania z nich jedynie czasami. Według wypowiedzi zdolnych licealistów, metody poszukujące i metody problemowe pojawiają się w toku lekcji znacznie rzadziej niż deklarują nauczyciele. Rzadko zatem stawia się badanych maturzystów w aktywizujących poznawczo sytuacjach edukacyjnych, wymagających samodzielności w dochodzeniu do odkrywania pewnych reguł i prawidłowości.

Przed nauczycielami maturzystów postawiono pytanie, jak często pracują oni ze zdolnymi uczniami. Wielu z nich przyznaje, iż zdarza się to przed olimpiadami i konkursami przedmiotowymi (43,8 proc.) czy na zajęciach dodatkowych (12,5 proc.). Zadziwiający wydaje się głos pedagogów (37,5 proc.), wyznających, iż z uczniem zdolnym pracują na każdej lekcji, choćby z tego względu, że badani uczniowie w większości wypowiadają się o braku indywidualizacji i specjalnego do nich podejścia. Reszta nauczycieli odpowiada, że jednostkom zdolnym poświęca uwagę w zależności od ich potrzeb.

Wypowiedzi uczniów zdolnych upoważniają do ogólnych wniosków na temat proponowanego im wsparcia w badanych placówkach. Według zdolnej młodzieży, w prawie wszystkich szkołach nie wyznaczono osoby koordynującej sprawy jednostek zdolnych (89 proc.), nie ma opiekuna do spraw olimpiad i konkursów przedmiotowych (85 proc.), a tym bardziej brak w nich zespołu wspierającego uzdolnienia uczniów (88 proc.). Przytoczone dane dowodzą, iż zainteresowanie uczniem zdolnym i rozwojem jego zdolności jest w większości badanych placówek znikome, czyli grono pedagogiczne robi w tej kwestii niewiele.

Dalej, zdolnych licealistów spytano, na czyją pomoc w nauce mogą liczyć najbardziej. Jedna część z nich (35 proc.) wskazuje na pomoc koleżeńską, inna na poparcie rodziców (25 proc.). Dla niektórych maturzystów źródłem pomocy w nauce jest nauczyciel (16 proc.) lub rodzzeństwo (6 proc.). Grupa uczniów (16 proc.) przyznaje wprost, że nie potrzebuje pomocy w nauce. Jedyne dwie osoby w razie potrzeby korzystają z korepetycji.

Znacznie bardziej obraz szkolnej współpracy ze zdolnymi licealistami koloryzują ich nauczyciele. Twierdzą oni, iż uczeń zdolny na opiekę nauczyciela w związku z konkursem czy olimpiadą przedmiotową może liczyć bądź często (72,5 proc.), bądź czasami (27,5 proc.). Zdaniem pedagogów (87,5 proc.), w liceach jest obecny opiekun do spraw olimpiad i konkursów przedmiotowych. Dalej, wszyscy nauczyciele są przekonani, że uczeń zdolny może otrzymać od każdego z nich wsparcie. Co ciekawe, w opinii badanych nauczycieli w żadnej ze szkół pedagog szkolny nie oferuje wsparcia zdolnym. Powyższe stwierdzenie zmusza do refleksji, choćby dlatego, iż nauczyciele uczniów zdolnych taką świadomość mają, a wydają się nie reagować na zaistniałą sytuację.

* * *

Konkluzje

Badania ujawniają niedostatki wspomagającej działalności szkoły na rzecz jednostek zdolnych, dlatego tak ważne jest włączenie opieki nad uczniami zdolnymi do planu pracy danej szkoły i opracowanie programu działania. Przedstawione wyniki badań diagnostycznych stanowią podstawę do sformułowania postulatów dla praktyki pedagogicznej, służących stymulowaniu i wspieraniu rozwoju uczniów zdolnych:

- (1) Wyniki badań dowodzą, iż w większości liceów zdolna młodzież nie otrzymuje wsparcia od pedagogów, psychologów, dyrektorów. Istnieje zatem potrzeba zwiększenia zainteresowania jednostkami zdolnymi w ich środowiskach edukacyjnych. Pomocne w tym względzie może być powoływanie zespołów opiekunów do spraw uczniów zdolnych, zapewniających odpowiednie rodzaje wsparcia.

- (2) Wprowadzenie szkolnego systemu promocji osiągnięć uczniów zdolnych oraz opieki merytorycznej w związku z olimpiadami i konkursami przedmiotowymi stanowi szansę na zwiększenie liczby uczestników wśród uczniów oraz wzrost ich motywacji do nauki.
- (3) Należy wiązać ze sobą formy organizacji procesu kształcenia, indywidualizować proces kształcenia i podejście do uczniów zdolnych oraz organizować nauczanie dostosowane do ich możliwości intelektualnych. Dobra organizacja pracy szkolnej, powinna opierać się między innymi na identyfikacji stylu pracy ucznia¹⁷.
- (4) By jednostki zdolne wykazywały zainteresowanie dla wiedzy szkolnej, zaleca się elastyczność w nauczaniu zarówno pod względem tempa, jak i zakresu materiału oraz różnicowanie form nauczania. Zdolna młodzież potrzebuje zaawansowanych treści, wykraczających poza materiał nauczania, gdyż, jak sama przyznaje, wiedza podawana na zajęciach nie zaspokaja w pełni jej dążeń poznawczych.
- (5) Aby kształtować samodzielność poznawczą uczniów w procesie kształcenia, należy dobierać aktywizujące metody nauczania, związane z poszukującym tokiem kształcenia. Powinno się ograniczać stosowanie metod podających, w celu zastąpienia ich metodami wymagającymi samodzielności i zaangażowania podmiotu w przebieg lekcji. Rola nauczyciela w przypadku zdolnych maturzystów może sprowadzać się jedynie do przewodnictwa. Dobrym pomysłem jest również częstsze włączanie uczniów zdolnych w organizację procesu lekcyjnego.
- (6) Niewątpliwie kształcenie jednostek zdolnych powinno opierać się na procesach ich podmiotowej aktywności poznawczej. Zaleca się indywidualne podejście do uczniów zdolnych, preferujących nauczanie jednostkowe także w warunkach klasowo-lekcyjnych, a nie jedynie na zajęciach kół zainteresowań.

Zdolności człowieka rozwijają się w toku jego aktywności w środowisku edukacyjnym, rówieśniczym i rodzinnym, dlatego tak ważne jest otaczanie uczniów uzdolnionych specjalną uwagą, rozbudzanie ich aktywności poznawczej oraz organizowanie odpowiednich warunków dla rozwoju wszechstronnych zdolności i zainteresowań jednostek wyróżniających się pod względem posiadanych zdolności. Na uwagę zasługują wszelkie akty szukania i stwarzania możliwości zaspokajania potrzeb edukacyjnych uczniów w publicznym systemie kształcenia. Takie rozwiązania, jak selekcja klas, segregacja uczniów na lepszych i gorszych pod względem możliwości intelektualnych czy umieszczenie ucznia w klasie programowo wyższej niż przynależna mu z racji wieku – mogą dezintegrować klasy oraz przyczynić się

¹⁷ E. Piotrowski, *Style poznawcze a zdolności uczniów* [w:] F. Bereźnicki, J. Świrko-Pilipczuk (red.), *Procesy uczenia się i ich efektywność*, Wydawnictwo Print Group, Szczecin 2006, s. 174.

do zaburzeń rozwojowych jednostek wybitnych. Ponadto, może korzystniej byłoby pogłębiać, rozszerzać i wzbogacać materiał nauczania dla zdolnych, aniżeli tylko przyspieszać jego realizację. Zadaniem nowoczesnej szkoły jest wykrywanie i rozwijanie uzdolnień uczniów, stosowanie metod i środków dydaktycznych na miarę ich osobistych możliwości. Te optymalne warunki umożliwić mają nieskrępowany rozwój uczącej się młodzieży zdolnej.